

L.S. VYGOTSKY

ΝΟΥΣ
ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Η Ανάπτυξη των Ανόσεων

Ψυχολογικών Διαδικασιών

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΣΤΕΛΛΑ ΒΟΣΝΙΑΛΟΥ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΑΝΝΑ ΜΠΙΜΠΟΥ και ΣΤΕΛΛΑ ΒΟΣΝΙΑΛΟΥ

GUTENBERG ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΥΣΗ ΤΩΝ ΑΝΩΤΕΡΩΝ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΩΝ

ΟΡΑΒΛΟΝ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΕΙ ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΕΝΟΣ ΤΗΛΕΦΩΝΗΜΑ-
τος για να συγκρίνει τις αρχές που καθορίζουν τα εξαρτημένα
και ανεξάρτητα αντανακλαστικά. Η μια πιθανότητα είναι ότι το τη-
λεφώνημα συνδέει δύο σημεία κατευθειαν μέσω μιας ειδικής γραμ-
μής. Αυτό αντιστοιχεί με τα ανεξάρτητα αντανακλαστικά. Μια άλλη
πιθανότητα είναι το τηλεφώνημα να διεκπεραιώνεται μέσω ενός ειδι-
κού κέντρου με τη βοήθεια προσωρινών και πολυποικίλων συνδέ-
σεων. Αυτή η πιθανότητα αντιστοιχεί στα εξαρτημένα αντανακλα-
στικά. Ο εγκεφαλικός φλοιός παίζει το ρόλο ενός τέτοιου ειδικού κέ-
ντρου, καθώς είναι το όργανο που περικλείει το κύκλωμα για τα
εξαρτημένα αντανακλαστικά.

Το βασικό μήνυμα της ανάλυσής μας για τις διαδικασίες που
αποτελούν τη βάση της δημιουργίας των σημείων εκφράζεται με μια
γενικότερη μορφή της ίδιης μεταφοράς. Ας πάρουμε την περίπτωση
κάποιου που δίνει κόμπιο για να θυμηθεί κάτι ή τραβάει κλήρο για
να καταλήξει σε μιαν απόφαση. Αναμφισβήτητα, και στις δύο περι-
πτώσεις σχηματίζεται μια προσωρινή εξαρτημένη σύνδεση, δηλαδή
μια σύνδεση δεύτερου τύπου κατά Ραβλον. Αν όμως θέλουμε να κα-
ταλάβουμε όντως τι γίνεται, είμαστε υποχρεωμένοι να πάρουμε υπό-
ψη μας όχι μόνο τη λειτουργία του μηχανισμού για το τηλεφώνημα,
αλλά και του τηλεφωνικού κέντρου που είναι στην πράξη και συνδέει

τη γαμμή. Στο παράδειγμα μας, η σύνδεση έγινε από το πρόσωπο που έδωσε τον κόμπο. Αυτό το χαρακτηριστικό ξεχωρίζει τις ανώτερες από τις κατώτερες μορφές συμπεριφοράς.

Η εφεύρεση και η χρήση σημείων ως βοηθητικών μέσων για την επίλυση ενός ψυχολογικού προβλήματος (π.χ. το να θυμηθώ, να συγκρίνω κάτι, να αναφέρω, να επiléγω κάτι) είναι ανάλογη με την εφεύρεση και τη χρήση εργαλείων, από την εξέλιξη ψυχολογική άποψη: το σημείο δρα ως όργανο ψυχολογικής δραστηριότητας παρόμοια με το ρόλο του εργαλείου στη χειρωνακτική εργασία. Η αναλογία αυτή αυτόνοο δεν υπαναεί την ταυτότητα των δύο ειδών εννοιών. Δεν θα πρέπει να παρενονομε να λήνιμε πολλές εικαστικές ενάμμεσα στα εργαλεία και στα μέσα προσαρμογής που καλούμε σημεία. Επιπλέον, εκτός από το κοινό και παρόμοιο χαρακτηριστικό, και στις δύο δραστηριότητες παρατηρούμε πολύ ουσιαστικές διαφορές.

Σ' αυτό το σημείο θέλουμε να μάστε όσο το δυνατό πιο ακριβείς. Στηριζόμενοι στη μεταφορική έννοια του όρου, μερικοί ψυχολόγοι χρησιμοποίησαν τη λέξη «εργαλείο» για να αναφερθούν στην έμμεση λειτουργία ενός αντικειμένου ως μέσου για την επίτευξη μιας ενέργειας. Εκφράσεις όπως «η γλώσσα είναι το εργαλείο της σκέψης» ή «βοηθήματα της μνήμης» στερούνται συνήθως συγκεκριμένου εννοιολογικού περιεχομένου, και σπάνια σημαίνουν κάτι περισσότερο απ' ό,τι στην πραγματικότητα είναι - δηλαδή απλές μεταφορές και σχήματα λόγου για την έκφραση του γεγονότος ότι κάποια αντικείμενα ή λειτουργίες παίζουν βοηθητικό ρόλο στην ψυχολογική δραστηριότητα.

Από την άλλη μεριά, έχουν γίνει πολλές προσπάθειες να χρησιμοποιήσουν αυτές τις εκφράσεις κυριολεκτικά - να εξισώσουν δηλαδή το σημείο με το εργαλείο. Σβήνοντας τη θεμελιώδη διάκριση ανάμεσα τους, η προσέγγιση αυτή χάνει τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του κάθε τύπου δραστηριότητας και μας αφήνει μόνο με μια γενική ψυχολογική μορφή χαρακτηρισισμού. Ο Dewey, ένας από τους εκπαιδευτικούς του πραγματισμού, υιοθέτησε αυτή την άποψη και καθόρισε τη γλώσσα ως το εργαλείο των εργαλείων. Μετέφερε δηλαδή τον ορισμό που έδωσε ο Αριστοτέλης για το ανθρώπινο χέρι στο λόγο.

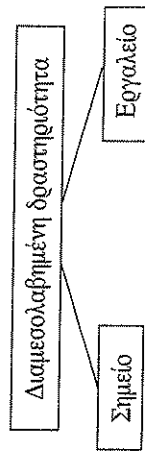
Θα 'θελα να γίνει ξεκάθαρο ότι η αναλογία που προτείνω εδώ ανάμεσα στο σημείο και στο εργαλείο διαφέρει από την προσέγγιση που μόλις συζητήσαμε. Το σαφές και ακαθόριστο νόημα που υπάρχει στη μεταφορική χρήση της λέξης «εργαλείο» δεν διευκολύνει καθόλου το έργο του ερευνητή. Το έργο του έγκειται ακριβώς στο να αποκαλύψει την πραγματική και όχι μεταφορική σχέση που υπάρχει ανάμεσα στη συμπεριφορά και στα βοηθητικά της μέσα. Θα θεωρούσαμε ποτέ ότι η σκέψη ή η μνήμη είναι ανάλογη με την εξωτερική δραστηριότητα; Μήπως τα «μέσα δραστηριότητας» παίζουν απλώς έναν σαφή ρόλο τού να στηρίζουν την ψυχολογική διεργασία; Ποια είναι η φύση αυτής της σχέσης; Τι σημαίνει, γενικά, να είναι κάτι ένα «μέσο» της σκέψης ή της μνήμης; Οι ψυχολόγοι που απολαμβάνουν τη χρήση τέτοιων άοριστων εκφράσεων, δεν μας προσφέρουν καμιά απάντηση σ' αυτές τις ερωτήσεις.

Αλλά και η θέση όσων ψυχολόγων χρησιμοποίησαν κυριολεκτικά αυτές τις εκφράσεις αποδεικνύεται ακόμα πιο συγκεχυμένη. Μ' αυτό τον τρόπο, έννοιες που έχουν μια ψυχολογική όψη αλλά που δεν ανήκουν, στην ουσία, στην Ψυχολογία -όπως είναι η «τεχνική»-, ψυχολογικοποιούνται χωρίς βάσιμο στήριγμα. Η εξίσωση των ψυχολογικών με μη ψυχολογικά φαινόμενα είναι πιθανή μόνο όταν κάποιος αγνοεί την ουσία της κάθε μορφής δραστηριότητας, καθώς και τις διαφορές ανάμεσα στους ιστορικούς τους ρόλους και τη φύση τους. Η διάκριση, λοιπόν, ανάμεσα στα εργαλεία, ως μέσα εργασίας και κυριοφχίας της φύσης, και στη γλώσσα, ως μέσο κοινωνικής σι-νεύρεσης, συγχέεται μέσα στη γενική έννοια των τεχνουργημάτων ή τεχνικών προσαρμογών.

Αυτό που ζητάμε είναι να κατανοήσουμε τον συμπεριφορικό ρόλο του σημείου σ' όλη του τη μοναδικότητα. Ο συγκεκριμένος στόχος αποτέλεσε το κίνητρο των εμπειρικών μας μελετών για το πώς τελικά η χρήση του εργαλείου και του σημείου συνδέονται αμοιβαία κι όμως διαχωρίζονται στην πολιτισμική ανάπτυξη του παιδιού. Ως σημείο έναφξης αυτής της δουλειάς υιοθετήσαμε τρεις συνθήκες: η πρώτη αναφέρεται στην αναλογία και στα κοινά σημεία των δύο ειδών δραστηριότητας, η δεύτερη ξεκαθαρίζει τις βασικές τους

διαφορές, ενώ η τρίτη προσπαθεί, αν όχι να δείξει την πραγματική ψυχολογική σύνδεση που υπάρχει μεταξύ τους, τουλάχιστον να υπαινιχθεί την ύπαρξή της.

Όπως ήδη σημειώσαμε, η βασική αναλογία ανάμεσα στο σημείο και στο εργαλείο βρίσκεται στη διαμεσολαβημένη λειτουργία που τα χαρακτηρίζει. Γι' αυτό, από ψυχολογική προοπτική, μπορούν να υπαχθούν στην ίδια κατηγορία. Μπορούμε να εκφράσουμε τη λογική σχέση ανάμεσα στη χρήση σημείου και εργαλείων με τη βοήθεια του Σχήματος 4. Το Σχήμα αυτό δείχνει ότι κάθε έννοια υπάγεται κάτω από τη γενικότερη έννοια της διαμεσολαβημένης δραστηριότητας.

ΣΧΗΜΑ 4

Η έννοια αυτή, αφητά λογικά, υιοθέτησε το ευρύτερο γενικό νόημα του Hegel, που είδε σ' αυτήν ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της ανθρωπίνης λογικής. Έγραψε:

Η λογική είναι το ίδιο δυνατή. Η πανουργία της συνίσταται βασικά στη διαμεσολαβητική ενέργεια, που, προικλώντας τα αντικείμενα να δράσουν και να αντιδράσουν σύμφωνα με την ίδια τους τη φύση, και χωρίς άμεση παρεμβολή στη διεργασία, πραγματοποιεί τις προθέσεις της.¹

Ο Marx παραθέτει αυτό τον ορισμό όταν μιλάει για τα εργαλεία δουλειάς, για να δείξει ότι

ο άνθρωπος χρησιμοποιεί τις μηχανικές, φυσικές και χημικές ιδιότητες των αντικειμένων για να τις κάνει να επενεργήσουν ως δυνάμεις που επηρεάζουν άλλα αντικείμενα. Μ' αυτό τον τρόπο ικανοποιεί τις προσωπικές του επιδιώξεις.²

1. G. Hegel, «Encyclopaedie, Erster Theil. Die Logik» (Berlin, 1840), σ. 382. Στο K. Marx, *Capital* (Modern Library Edition, 1936).

2. K. Marx, *Capital*, σ. 199.

Η ανάλυση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική για την καταχώρηση της χρήσης σημείων στην κατηγορία της διαμεσολαβημένης δραστηριότητας. Η καταχώρηση αυτή δικαιολογείται από το γεγονός ότι η ουσία της χρήσης συμβόλων συνίσταται στην επίδραση που ασκείται στη συμπεριφορά ενός ατόμου μέσω των συμβόλων. Και στις δύο περιπτώσεις η διαμεσολαβημένη λειτουργία έρχεται πρώτη. Δεν θα επιμείνω περισσότερο στη σχέση αυτών των από κοινού επιμέρους εννοιών, ή στη σχέση τους με την πιο γενική έννοια της διαμεσολαβημένης δραστηριότητας. Θα 'θελα μόνο να σημειώσω ότι κανένα από τα δύο δεν μπορεί, σε καμιά συνθήκη, να θεωρηθεί ισομορφικό σε σχέση με τις λειτουργίες που επιτελεί. Ούτε ακόμη μπορούν να θεωρηθούν ότι εξαντλούν πλήρως την έννοια της διαμεσολαβημένης δραστηριότητας. Μπορούμε να αναφέρουμε πλήθος άλλων ενδιάμεσων δραστηριοτήτων. Η γνωστική δραστηριότητα δεν περιορίζεται στη χρήση εργαλείων ή σημείων.

Σ' ένα καθαρά λογικό επίπεδο της σχέσης ανάμεσα στις δύο έννοιες, το Σχήμα μας απεικονίζει τα δύο μέσα προσαρμογής ως αποκλίνουσες γραμμές της διαμεσολαβημένης δραστηριότητας. Η απόκλιση αυτή αποτελεί και τη βάση για το δεύτερο σημείο μας. Οι διαφορετικοί τρόποι που προσανατολίζουν την ανθρωπίνη συμπεριφορά αποτελούν και την πιο βασική διαφορά ανάμεσα στο εργαλείο και το σημείο, καθώς και τη βάση για την πραγματική απόκλιση των δύο γραμμών. Το εργαλείο βοηθά τον άνθρωπο να επιδράσει ενεργητικά πάνω σ' ένα αντικείμενο. Αυτός ο ρόλος του εργαλείου προσανατολίζεται εξωτερικά, και οδηγεί απαραίτητα τα αντικείμενα σε αλλαγές. Αποτελεί ένα μέσο με το οποίο η ανθρωπίνη εξωτερική δραστηριότητα στοχεύει να κυριαρχήσει και να θριαμβεύσει πάνω στη φύση. Το σημείο, από την άλλη μεριά, δεν αλλάζει τίποτα στο αντικείμενο μιας ψυχολογικής λειτουργίας. Αποτελεί ένα μέσο εσωτερικής δραστηριότητας που στοχεύει στην απόκτηση ελέγχου από την πλευρά των ανθρώπων. Κατά συνέπεια, το σημείο προσανατολίζεται εσωτερικά. Οι δραστηριότητες αυτές διαφέρουν τόσο πολύ μεταξύ τους, ώστε η φύση των μέσων που χρησιμοποιούν δεν μπορεί να είναι η ίδια και στις δύο περιπτώσεις.

Τέλος, το τρίτο σημείο αφορά τον πραγματικό δεσμό που υπάσχει ανάμεσα σ' αυτές τις δραστηριότητες, και κατά συνέπεια στην ανάπτυξή τους στη φυλογένεση και στην οντογένεση. Ο έλεγχος της φύσης και ο έλεγχος της συμπεριφοράς συνδέονται αμοιβαία, με τον ίδιο τρόπο που η αλλαγή της φύσης από τον άνθρωπο αλλάζει την ίδια τη φύση του ανθρώπου. Στη φυλογένεση μπορούμε να επαναδομήσουμε αυτόν το δεσμό μέσα από αποσπασματική αλλά αξιόπιστη μαρτυρία. Στην οντογένεση μπορούμε να τον ανιχνεύσουμε περιοριστικά.

Ένα πράγμα είναι ήδη όγυρο. Γνωρίζουμε πως η πρώτη χρήση εργαλείων καταρρίπτει την άποψη ότι η ανάπτυξη αντιπροσωπεύει το απλό ξετύλιγμα ενός οργανικά προκαθορισμένου συστήματος δραστηριοτήτων στο παιδί. Έτσι ακριβώς και η πρώτη χρήση συμβόλων δείχνει ότι δεν μπορεί να υπάρξει ένα απλό, οργανικά προκαθορισμένο, εσωτερικό σύστημα δραστηριοτήτων για κάθε ψυχολογική λειτουργία. Η χρήση τεχνητών μέσων και η μετάβαση στην ενδιάμεση ενέργεια, αλλάζουν θεμελιωδώς τις ψυχολογικές λειτουργίες. Με τον ίδιο τρόπο, η χρήση των εργαλείων διευρύνει απεριόριστα το εύρος των δραστηριοτήτων μέσα από τις οποίες μπορεί να λειτουργήσουν οι νέες ψυχολογικές λειτουργίες. Σ' αυτό το πλαίσιο μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τον όρο «ανώτερη ψυχολογική λειτουργία» ή «ανώτερη συμπεριφορά», που αναφέρεται στη χρήση του εργαλείου και του σημείου στην ψυχολογική δραστηριότητα.

Μέχρι τώρα έχουν περιγραφεί διάφορες φάσεις στη χρήση των λειτουργιών που χρησιμοποιούν σύμβολα. Στην αρχική φάση, είναι σημαντικό για το παιδί να στηρίζεται σε εξωτερικά σημεία. Κατά τη διάρκεια όμως της ανάπτυξης, οι λειτουργίες αυτές υφίστανται ριζικές αλλαγές: όλη η λειτουργία της διαμεσολαβημένης δραστηριότητας (για παράδειγμα, η απομνημόνευση) αρχίζει να παρουσιάζεται ως καθαρά εσωτερική διεργασία. Κατά παράδοξο τρόπο, τα μετέπειτα στάδια στη συμπεριφορά του παιδιού φαίνονται τα ίδια με τα αρχικά στάδια, όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, με τα πρώτα στάδια της απομνημόνευσης, που χαρακτηρίζονται από μίαν άμεση διεργασία. Το πολύ μικρό παιδί δεν βασίζεται σ' εξωτερικά μέσα, αλ-

λά χρησιμοποιεί περισσότερο μια «φυσική», «εικονική» (eidetic) προσέγγιση. Κρίνοντας μόνο εξωτερικά, βλέπουμε ότι το μεγαλύτερο παιδί αρχίζει απλώς ν' απομνημονεύει περισσότερο και καλύτερα - ότι, δηλαδή, με κάποιον τρόπο βελτιώνει και αναπτύσσει όλες τις παλιές του μεθόδους για απομνημόνευση. Σ' ένα ανώτερο επίπεδο, το ίδιο παιδί μοιάζει να μη στηρίζεται πλέον σε σημεία. Η εικόνα αυτή ωστόσο είναι απατηλή. Έτσι όπως εμφανίζεται η εξέλιξη, αναπτύσσεται μ' έναν σπειροειδή κι όχι κυκλικό τρόπο - δηλαδή, σε κάθε νέα επανάσταση το παιδί περνάει μέσα από το ίδιο σημείο και προχωράει σ' ένα ανώτερο επίπεδο.

Η εσωτερική αναδόμηση μιας εξωτερικής λειτουργίας ονομάζεται *εσωτερική*. Ένα καλό παράδειγμα αυτής της διεργασίας μπορούμε να βρούμε στην εμφάνιση της υπόδειξης με το δάχτυλο. Αρχικά, η χειρονομία αυτή δεν αποτελεί τίποτα περισσότερο από μια ανεπτυγτή προσπάθεια να αρπάξουμε κάτι. Είναι λοιπόν μια κίνηση που στοχεύει σ' ένα συγκεκριμένο αντικείμενο, που με τη σειρά του καθορίζει τις μετέπειτα ενέργειες. Το παιδί προσπαθεί ν' αρπάξει ένα αντικείμενο που δεν το φτάνει. Τα χέρια του, τεντωμένα προς το αντικείμενο, ισορροπούν στον αέρα, ενώ τα δάχτυλά του κάνουν κινήσεις για ν' αρπάξει. Σ' αυτό το αρχικό στάδιο μόνον οι κινήσεις του παιδιού, που φαίνεται να δείχνει προς ένα αντικείμενο, παραμένουν στη δραστηριότητα της υπόδειξης.

Στη συνέχεια ερχεται η μητέρα για να βοηθήσει το παιδί, και αντιλαμβάνεται πως η κίνηση του δείχνει κάτι. Τότε αλλάζει ριζικά η κατάσταση. Η υπόδειξη με το δάχτυλο αποτελεί μια χειρονομία για τους άλλους. Η ανεπτυγτής προσπάθεια του παιδιού εμπειρεύει μια αντίδοση όχι πια από το αντικείμενο, αλλά από κάποια άλλα πρόσωπα. Συνεπώς, οι άλλοι είναι που δίνουν το πρωταρχικό νόημα σ' αυτή την ανεπτυγτή κίνηση πασίματος. Το παιδί θ' αρχίσει να καταλαβαίνει την κίνηση ως υπόδειξη μόνον αργότερα, όταν θα μπορεί πια να συνδέει την ανεπτυγτή του κίνηση για ν' αρπάξει κάτι με την αντικειμενική συνθήκη γενικότερα. Σ' αυτό το σημείο, η λειτουργία της κίνησης αλλάζει, και από κίνηση που προσανατολίζεται σ' ένα αντικείμενο γίνεται κίνηση που στοχεύει σ' ένα άτομο. Αποτελεί,

έτσι, ένα μέσο σύναψης σχέσεων. Η κίνηση για ν' αρπάξει κάτι αλλάζει, και γίνεται μια κίνηση υπόδειξης. Ως αποτέλεσμα αυτής της αλλαγής, η ίδια η κίνηση γίνεται πιο απλή, και καταλήγει στη μορφή της υπόδειξης με το δάχτυλο, που μπορεί να την ονομάσουμε *αληθινή χειρονομία*. Η χειρονομία αυτή γίνεται πραγματική από τη στιγμή που εκφράζει αντικειμενικά όλες τις λειτουργίες της υπόδειξης για τους άλλους και γίνεται κατανοητή από τους άλλους ως τέτοια χειρονομία. Το νόημα και η λειτουργία της δημιουργούνται αρχικά από μια αντικειμενική συνθήκη, και στη συνέχεια από άτομα που περιβάλλουν το παιδί.

Καθώς φαίνεται και από τη μέχρι τώρα περιγραφή της υπόδειξης, η διαδικασία της εσωτερικοποίησης περνάει από διάφορα στάδια:

(α) Μια λειτουργία που αρχικά αντιπροσωπεύει μια εξωτερική δραστηριότητα επαναδομείται, και αρχίζει να εμφανίζεται αντίστοιχα εσωτερικά. Ο μετασχηματισμός της δραστηριότητας που χρησιμοποιείται σημαία, είναι ιδιαίτερα σημαντικός για την ανάπτυξη ανώτερων νοητικών διεργασιών. Μέσα από τα παραδείγματα της πρακτικής ευφύας, της εκούσιας προσοχής και της μνήμης, μπορούμε να παρακολουθήσουμε την ιστορία και τα χαρακτηριστικά αυτού του μετασχηματισμού.

(β) Μια διαπροσωπική διεργασία μετασχηματίζεται σε μια ενδοπροσωπική. Κάθε λειτουργία που αφορά στην πολιτισμική ανάπτυξη του παιδιού, εμφανίζεται δύο φορές: τη μία σε κοινωνικό επίπεδο, και αργότερα σε ατομικό. Αρχικά λοιπόν εμφανίζεται *μεταξύ των ατόμων (διαψυχολογική)*, και μετά *μέσα στο παιδί (ενδοψυχολογική)*. Αυτό ισχύει εξίσου και για την εκούσια προσοχή, τη λογική μνήμη και το σχηματισμό εννοιών. Όλες οι ανώτερες λειτουργίες ξεκινούν ως πραγματικές σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους.

(γ) Ο μετασχηματισμός μιας διαπροσωπικής σε μια ενδοπροσωπική διαδικασία αποτελεί προϊόν μιας μακρής σειράς αναπτυξιακών γεγονότων. Η διαδικασία, καθώς μετασχηματίζεται, συνεχίζει να υπάρχει και να αλλάζει ως μια εξωτερική μορφή δραστηριότητας. Αυτό γίνεται γι' αρκετό διάστημα πριν εσωτερικοποιηθεί τελείως.

Για πολλές λειτουργίες το στάδιο των εξωτερικών σημείων διαρκεί για πάντα, καθώς αποτελεί το τελευταίο στάδιο ανάπτυξής τους. Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν λειτουργίες που αναπτύσσονται περισσότερο, και βαθμιαία γίνονται εσωτερικές. Ωστόσο, στις λειτουργίες αυτές ο χαρακτήρας μιας εσωτερικής διαδικασίας αποτελεί το προϊόν μιας μακροχρόνιας ανάπτυξης. Η εσωτερική μεταστροφή συνδέεται με αλλαγές στους νόμους που διέπουν τη δραστηριότητα των λειτουργιών αυτών, καθώς ενσωματώνονται σ' ένα νέο σύστημα με δικούς του νόμους.

Η εσωτερικοποίηση των πολιτισμικών μορφών συμπεριφοράς προϋποθέτει την αναδόμηση της ψυχολογικής δραστηριότητας πάνω στη βάση των λειτουργιών που χρησιμοποιούν σημαία. Δεν συναντούμε πια τις ψυχολογικές διαδικασίες με τη μορφή που εμφανίζονται στα ζώα. Οι διαδικασίες ενσωματώνονται σ' αυτό το σύστημα συμπεριφοράς. Στη συνέχεια, οι ίδιες διαδικασίες επαναδομούνται και δημιουργούν μια νέα ψυχολογική ολότητα. Η χρήση των εξωτερικών σημείων ακολουθεί επίσης ριζικές αλλαγές. Οι εξελικτικές αλλαγές στις λειτουργίες με σημαία είναι ανάλογες μ' εκείνες που εμφανίζονται στη γλώσσα. Εκεί, για παράδειγμα, διάφορες όψεις του εξωτερικού ή επικοινωνιακού λόγου, καθώς και ο επικοινωνιακός λόγος, εσωτερικοποιούνται, και αποτελούν τη βάση του εσωτερικού λόγου.

Η ανθρώπινη ψυχολογία και η βάση για την ποιοτική αλλαγή από την ψυχολογία των ζώων στους ανθρώπους συνοδεύονται απαραίτητα από την εσωτερικοποίηση των κοινωνικά ριζωμένων και ιστορικά ανεπτυγμένων δραστηριοτήτων. Ελάχιστα όμως είναι ακόμη γνωστά απ' αυτή τη διεργασία.